
DISSENY CONCEPTUAL I
ORGANITZACIÓ D'ACTIVITATS
FORMATIVES REFERIDES A LES TIC I LA
SOCIETAT DE LA INFORMACIÓ

MÒDUL III

activitats formatives
als telecentres

Joan Barreras

APRENTATGE AL LLARG DE LA VIDA. APRENTATGE PERMANENT A L'ESPAI EUROPEU

Sabem que la Revolució Industrial (segle XIX) i, molt especialment, l'evolució social, tecnològica i econòmica posterior a la II Guerra Mundial, van posar de relleu la importància de la informació i el coneixement –i, consegüentment de l'educació, la formació i l'aprenentatge- en el desenvolupament econòmic i cultural de la societat.

No obstant, els vertiginosos i *globalitzants* canvis que, des de finals del segle XX, s'estan produint arreu del món –i que afecten a tots els nivells de la vida de les persones- estan directament relacionats amb la creixent importància de la informació i el coneixement: la informació (àdhuc, la seva gestió) han deixat de ser un element instrumental (un valor afegit a l'activitat humana) per esdevenir el motor (el valor central) de l'estructura socio-econòmica i cultural internacionals.

“La información, en su sentido más amplio, es decir, como comunicación del conocimiento, ha sido fundamental en todas las sociedades, incluida la Europa Medieval (...) En contraste, el termino informacional indica el atributo de una forma específica de organización social en la que la generación, el procesamiento y la transmisión se convierten en la fuentes fundamentales de productividad y el poder”

Manuel Castells

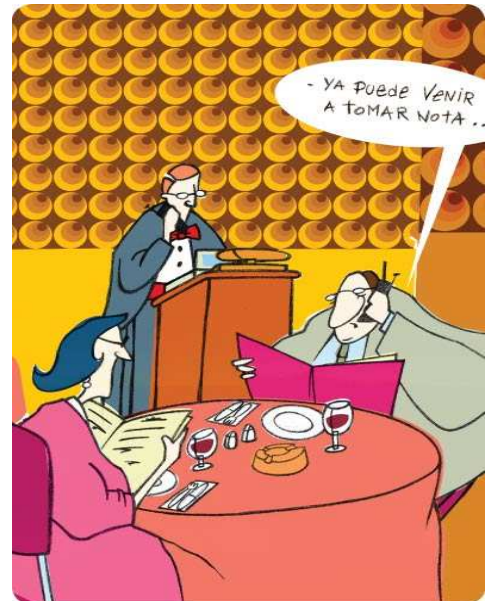
En paraules de Manuel Castells: hem passat de *la societat de la informació a la societat informacional*.

Així doncs, quasi bé sense adonar-nos-en, hem sofert (però, al mateix temps, hem estat protagonistes) d'un canvi de paradigma: el valor econòmic i cultural -i molt especialment la capacitat de desenvolupament- de les societats, els col·lectius socials i els individus ja no rau tant en els objectes físics que són capaços d'acumular o produir, sinó en la quantitat i qualitat de coneixement que poden acumular, generar, transmetre i aplicar.

Les noves TIC han tingut un paper fonamental en aquest nou rol social del coneixement. No obstant, no es tracta d'una relació unívoca del tipus *causa-efecte*, sinó de la confluència i interacció complexa d'un seguit de diversos fenòmens. Com molt bé assenyalen els autors del *Projecte Internet Catalunya* (consulteu la bibliografia):

“La societat xarxa no és el resultat de l'impacte de les noves tecnologies d'informació ni de la difusió d'Internet. En realitat és una forma social nova, que resulta de la interacció complexa de l'evolució social i l'evolució tecnològica, amb Internet com a mitjà de comunicació interactiu i com a infraestructura indispensable de l'organització en xarxa en tots els àmbits de la vida”.

La importància del coneixement en la societat actual comporta la rellevància de l'aprenentatge. La frase definitiva podria ser: una societat del coneixement és un societat que apren.

Tradicionalment, la formació i l'aprenentatge estaven vinculats quasi exclusivament a una determinada etapa de la vida de les persones (la infantesa, l'adolescència i la joventut). A grans trets, s'era alumne o estudiant o aprenent (si el/la jove no continuava els estudis i decidia introduir-se directament en el món laboral). En qualsevol cas, la formació estava limitada a un període de temps molt precís i s'orientava a l'adquisició d'una sèrie de coneixements que, posteriorment, permetessin a la persona –ja adulta- el desenvolupament d'una feina o una professió determinada.

Actualment, aquesta seqüència ha quedat obsoleta: ni les feines són “per a tota la vida”, ni els coneixements adquirits durant l'època escolar o universitària garanteixen, per si mateixos, unes competències professionals o socials vàlides a llarg termini. Per aquesta raó, la capacitat de la societat, en general, i de les administracions públiques, els col·lectius socials i els individus, en particular, per implicar-se en un procés d'aprenentatge permanent esdevé fonamental.

L'aprenentatge permanent es pot veure des d'una doble vessant: una predisposició i, alhora, una capacitat d'execució vers un aprenentatge continu al llarg de tota la vida de la persona (*longlife learning*). Es tracta d'un procés ampli, complex i interactiu que es refereix tant a la quantitat i qualitat dels aprenentatges; com al lloc, context, circumstància o moment temporal en el qual es produeixen.

L'aprenentatge continu ha integrar –conceptualment i metodològica- les tres categories relacionades amb la formació:

- L'aprenentatge formal:** el que es desenvolupa en els centres de formació *estàndards* (escoles, universitats, institucions especialitzades, etc), que segueix una programació curricular específica i obté el reconeixement social a través d'una determinada titulació o diploma.
- L'aprenentatge no formal:** es tracta d'una formació organitzada, però que es desenvolupa *fora* de les xarxes escolars/universitàries -sense seguir una programació legalment exigida- a través d'institucions de la societat civil (organitzacions i/o associacions socials, culturals, etc. o, fins i tot, als centres de treball). És una formació relacionada amb els interessos o afeccions de cada persona. Sovint contribueix al desenvolupament de vincles i habilitats socials.
- L'aprenentatge informal:** a diferència dels dos anteriors, no es tracta d'un aprenentatge organitzat, intencionat o oficialment reconegut. És el que adquireix l'individu, des del naixement, a través de la seva interacció social (família, amics, xarxes de relacions diverses, etc). Incideix en el sistema de valors i en la configuració personal (interna) dels individus.

L'aprenentatge continu s'entén, doncs, com un procés permanent al llarg de la vida perquè afecta el conjunt de la trajectòria vital de les persones: tant els coneixements necessaris per al seu desenvolupament professional o laboral, com els coneixements i habilitats relatius a la seva dimensió relacional, cívica i social.

Construir un espai europeu d'aprenentatge permanent

Aquest és l'objectiu que la Unió Europea es va fixar en la reunió del Consell de Europa (Lisboa 2000). La importància d'aquesta fita és que l'aprenentatge i la formació permanents dels ciutadans, especialment pel que fa als continguts (les TIC) i la metodologia (no es tracta de transmissió, sinó de l'*aprendre a aprendre*) són considerats elements estratègics claus per assegurar el desenvolupament sostingut del conjunt de la ciutadania i la societat dels països europeus.

Es tracta d'una formació que no es focalitza únicament en els aspectes tècnics, sinó que ha de tenir efectes directes en el conjunt de la vida ciutadana europea en la mida que serveix per:

- Promoure una ciutadania activa, participativa i compromesa amb el desenvolupament social de l'espai europeu.
- Aconseguir una estructura social equilibrada i integradora.
- Millorar la vida personal i familiar de les persones i col·lectius socials que formen l'espai europeu, augmentant la seva capacitat d'empleabilitat i d'entendre/preveure una evolució social i cultural cada cop més complexa, ràpida i imprevisible.

Doneu un cop d'ull als sis missatges claus per a la formació permanent a l'espai europeu tal i com s'especifiquen en el

memorandum de la Comissió Europea: <http://ec.europa.eu/education/policies/lll/life/memoes.pdf>

FORMACIÓ PRESENCIAL, DIGITAL (ELEARNING) i MODELS MIXTS (BLENDED LEARNING)

Els telecentres, l'activitat dels quals s'insereix en l'àmbit de la *formació no formal*, juguen un paper fonamental en la difusió de les TIC, especialment pel que fa a la capacitat de les persones per al seu ús (ser-ne protagonistes) i a la seva capacitat de gestió i comprensió (preveure futures evolucions).

Genèricament podem definir tres entorns on desenvolupar les activitats de formació: el model presencial, el model no presencial (tradicionalment conegut com *ensenyament a distància*, encara que en aquest document ens limitarem al digital, el famós *e-learning*) i el model mixt (combinatòria d'entorn presencial i no presencial: el *blended learning*).

El model presencial

Està basat en la sincronia.

És a dir, alumnes i professors han de convergir en un mateix espai i en un mateix període temps per tal que el procés formatiu es pugui desenvolupar. Habitualment, el lloc físic és una aula.

Encara que hi ha la possibilitat d'utilitzar diversos suports tecnològics de complexitat variada (des de la pissarra fins al powerpoint o la video-conferència), la transacció verbal és el medi habitual per a la transmissió de continguts.

El model digital

S'estructura segons el principi de l'asincronia.

És a dir, el procés de formació funciona al marge de les limitacions físiques vinculades a la necessitat de compartir un lloc i un horari determinats. Els models d'aprenentatge més evolucionats són els basats en entorns tipus EVA (veure Mòdul I)

i l'*e-learning*¹ n'és el seu paradigma. L'objectiu d'aquests entorns és que l'aula virtual estigui en funcionament sempre que el participant activi el seu ordinador i la seva connexió a través de la xarxa. Està clar que perquè això succeeixi no n'hi ha prou amb la tecnologia, sinó que el disseny del curs i dels continguts, així com la metodologia docent hi juguen un paper decisiu.

El model mixt

És una combinació de tots dos. Pot ser un recurs molt útil per als telecentres, especialment en aquelles activitats de formació dirigides a persones i/o col·lectius no iniciats i als quals cal una acció tutelar directa durant les seves primeres passes en el món de les TIC i internet. El model mixt s'articula a través d'una

metodologia que combina l'acció presencial amb la telemàtica. Una de les motivacions per al desenvolupament d'aquests models són les dificultats originades per la inicial i expansiva implantació de models *e-learning* purs que, degut a unes plataformes web poc eficients o a una defectuosa planificació pedagògica o un disseny didàctic poc acurat, no van donar els resultats que se'n esperaven. Com a tot arreu, hi trobarem detractors i defensors. Els primers solen qualificar els models mixts com a "*models semipresencials*", els segons com a "*models integradors*".

¹ Si pregunteu al Google veureu que hi ha una gran quantitat de definicions per a aquest concepte. Tradueixo la que ofereix l'American Association for Training & Development: "*L'e-learning abasta una gran varietat d'aplicacions i processos, com ara l'aprenentatge basat en la web (web-based learning), el basat en l'ús dels ordinadors i les xarxes (computer-based learning), les classes virtuals i la col·laboració digital. S'inclouen, també, la distribució de continguts via internet o intranet, així com en diversos suports: audio, CD-ROM, DVD, TV interactiva, etc.*". Podeu trobar la definició original a Learning Circuits. AST&D.

<http://www.learningcircuits.org/glossary.html>.

PLANIFICACIÓ ESTRATÈGICA DE LA FORMACIÓ

La idea d'estratègia està vinculada a la d'eficàcia i a la de llarg termini. Si apliquem aquests tres conceptes a la planificació d'activitats formatives des de la perspectiva dels telecentres, podem obtenir la següent definició:

Un pla de formació és estratègic en la mida que respon eficaçment (és a dir, que aconsegueix els objectius proposats) a una situació social determinada, aconseguint la reducció dels dèficits formatius detectats, així com la incorporació i desenvolupament individual d'habilitats i competències específiques en la vida quotidiana del grup o col·lectiu social d'usuaris. Aquest procés de formació és puntual en el temps, però els seus efectes han de ser a llarg termini. Això vol dir que no es tracta tant de garantir la durabilitat dels conceptes, com d'aconseguir que l'usuari hagi adquirit la capacitat i l'interès per situar-se en un procés d'aprenentatge permanent i significatiu (tant sigui pels seus propis mitjans, com a través d'una oferta o de recursos externs).

Finalment, cal pensar que incorporar aquesta visió estratègica a les activitats de formació relacionades amb les TICS passa, també, perquè els telecentres siguin capaços no solament de formar els ciutadans en la gestió de la *xarxa*, sinó de possibilitar i potenciar la generació de *xarxes* entre els mateixos ciutadans, entesos ara com a usuaris-clients dels serveis de formació. Aquesta funció correlaciona molt bé amb el paper del/la dinamitzador/a digital i la seva multifuncionalitat: una combinatòria de tasques relacionades amb la formació, la comunicació, l'animació i, per què no?, amb l'*agitació*, digitals.

Els ciutadans han de planificar la seva formació de la mateixa manera que planifiquen les seves vacances?

No estaria malament, no? El cas és que les persones i els grups socials només entraran en aquesta dinàmica si realment volen aprendre i l'oferta de formació els resulta suficientment útil, atractiva i accessible com per dedicar-hi un temps de les seves vides.

Per tant, la planificació estratègica de les activitats formatives s'ha dissenyar, executar i presentar, abans que res, com una experiència vital agradable i engrescadora que:

- respon a les necessitats i expectatives dels futurs usuaris,
- genera curiositat i *atractivitat*,
- ofereix situacions d'aprenentatges personalitzades i, alhora, relacionals,
- permet la incorporació dels aprenentatges a la seva vida quotidiana,
- presenta unes condicions d'accés senzilles i factibles des de qualsevol àmbit.

CONDICIONS PER A UNA DEFINICIÓ I EXECUCIÓ EFICIENT DE LES ACTIVITATS FORMATIVES. El cost de les activitats formatives

Hem vist que les innovacions tecnològiques (especialment les vinculades a internet i la web) canvien -gràcies a la seva potència com a eines de comunicació, interrelació i, alhora, de creació i transmissió de coneixement- de manera fonamental la manera com aprenem. Ara bé, són condició necessària, però no suficient per tal de proporcionar un procés d'aprenentatge amb garanties suficients per aconseguir els objectius proposats.

En entorns del tipus *e-learning* o *blended learning* no n'hi ha prou amb les eines que la tecnologia posa al nostre abast. Caldrà tenir ben definits i estructurats els elements claus de l'acció formativa entesa com a procés d'aprenentatge:

Metodologia
Planificació didàctica
Continguts
Tecnologia i recursos didàctics

La metodologia L'alumne se situa en el centre de procés d'aprenentatge i el professor és un expert que serveix de guia i *articulador* d'aquest procés. El coneixement no es transmet, sinó que s'adquireix a través de l'experimentació, la interacció, el diàleg, l'ús dels coneixements previs i la investigació.

La planificació didàctica Està relacionada amb la necessitat de definir de manera acurada la seqüència d'aprenentatge, és a dir, l'adquisició progressiva dels continguts i la gestió de la seva complexitat durant tot el procés de formació, de manera que cada pas signifiqui la comprensió i adquisició de tot allò que s'ha fet anteriorment. La planificació també incorpora –especialment quan la formació es realitza per via digital- una calendarització molt precisa d'objectius, fites i activitats. D'aquesta manera, el calendari es transforma en una autèntica eina de regulació del procés de formació (mireu l'article d'en Zabala a la bibliografia dels mòduls 1 i 2).

Els continguts Cal determinar exactament el tipus del contingut i la seva presentació en funció de les persones que han de participar en el procés de formació (dels seus coneixements previs i de les necessitats que aquesta formació ha de gestionar).

La tecnologia i els recursos

No es tracta de tenir la millor tecnologia, sinó la més adequada en funció dels recursos existents i de les possibilitats d'ús de les persones o col·lectius als quals va dirigida la formació. En alguns casos, caldrà una formació prèvia (presencial o no) de l'eina telemàtica que es farà servir. En altres casos (això és habitual en entorns *e-learning*, el coneixement dels diversos usos i funcionalitats de la plataforma s'integra en el desenvolupament del mateix de curs i dels seus continguts).

Una planificació precisa i acurada dels recursos telemàtics (especialment els relacionats amb l'accés a la informació, el treball cooperatiu i la comunicació) és una peça cabdal del procés de formació.

Aquests quatre elements són els pilars fonamentals del disseny didàctic, que en un entorn EVA, esdevé l'instrument clau de l'estratègia d'aprenentatge.

L'eficiència està relacionada amb la gestió dels recursos i els costos que genera l'activitat formativa. Ser eficients vol dir aprofitar de la millor manera possible (amb altres paraules: saber treure'n el màxim rendiment) els recursos que es tenen a l'abast (tant els tecnològics o infraestructurals, com els econòmics).

Cal conèixer els costos associats al sistema, a la planificació i a l'execució de les activitats formatives (encara que, potser en alguns casos, no siguin una competència estricta dels responsables de formació o dels formadors). En primer lloc, perquè d'aquesta manera, els formadors se situen en la perspectiva de l'òptim aprofitament dels recursos disponibles i, en segon lloc, perquè en termes de formació, és important veure els costos no com una despesa, sinó com una inversió (dit d'una manera menys *economicista*: com una aposta de futur), però això exigeix que el disseny i implantació de qualsevol acció de formació incorpori una acurada definició del retorn d'aquesta inversió, és a dir, quins resultats/beneficis socials (les competències i destreses que s'han d'adquirir) se n'esperen i com s'avaluaran en termes d'impacte i transformació socials.

BIBLIOGRAFIA

Arranz Virginia. *Desarrollo de competencias mediante blended learning: un análisis descriptivo* <http://www.sav.us.es/pixelbit/articulos/n26/n26art/art2607.htm> (consultat abril 2007)

Castells Manuel *La era de la información. Vol. 1 La sociedad red*. Alianza Editorial. Madrid 1997

Castells Manuel *La societat xarxa a Catalunya. Informe de recerca I* <http://www.uoc.edu/in3/pic/cat/pdf/pic1.pdf> (consultat abril 2007)

Collins, A. *El potencial de las tecnologías de la información para la educación*. Article de “Nuevas tecnologías para el aprendizaje” Vizcarro C. i León J.A. Pirámide. Madrid (1997).

Comisión de las comunidades europeas. *Memorándum sobre el aprendizaje permanente*. SEC(2000) 1832. Bruselas (2000). <http://ec.europa.eu/education/policies/lll/life/memoes.pdf> (consultat abril 2007)

Comisión de las comunidades europeas. *Hacer realidad un espacio europeo del aprendizaje permanente*. COM(2001) 678 final. Bruselas (2001) http://ec.europa.eu/education/policies/lll/life/communication/com_es.pdf (consultat abril 2007).

Interdisciplinary Institute (IN3) de la Universitat Oberta de Catalunya. *Projecte Internet Catalunya (PIC)*. Direcció Manuel Castells i Imma Tubella <http://www.uoc.edu/in3/pic/cat/presentacio.html> (consultat abril 2007).

Martínez Santi. *E-cultura, TIC i gestió de la cultura. implicacions en l'àmbit local*. http://www.cibersociedad.net/congres2004/grups/fitxacom_publica2.php?idioma=ca&id=102&grup=67 (consultat abril 2007).

Peiro Karma *La Xarxa de Telecentres a Espanya. Una història per explicar*. <http://www.cibersociedad.net/congres2006/gts/comunicacio.php?id=882&llengua=ca> (consultat abril 2007).

Queralt Joan. *Utilització d'un entorn virtual en el suport a activitats d'autoformació*. http://www.xtec.cat/~jqueralt/intercanvi/comunicacio_escola_estiu.pdf (consultat abril 2007).

Rodríguez Ana Belén. *La “quotidianitat tecnològica” a les zones rurals d'Espanya a través dels Telecentres* <http://www.cibersociedad.net/congres2006/gts/comunicacio.php?id=537&llengua=ca> (consultat abril 2007).